

MEMLÛK SULTANI KALAVUN ZAMANINDA ERMENİLER

Fatma AKKUŞ YİĞİT*

Özet

Memlûk sultanı Kalavun (1279-1290) zamanında Çukurova'da bulunan Küçük Ermenistan Krallığı üzerine pek çok sefer yapılmıştır. Bu seferler çeşitli sebeplere bağlıdır. Bunlardan ilki Ermenilerin, Memlûklerin düşmanı olan İlhanlılarla her fırsatta Memlûk topraklarına taarruzda bulunması ve ülkeyi tarumar etmesidir. Diğer bir sebep ise Memlûk ticarî ağının genişletilmesi ve güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu seferler neticesinde önemli galibiyetler kazanan Sultan Kalavun, Ermenileri şartları çok ağır olan bir antlaşma yapmaya mecbur bırakmıştır. Bu antlaşma ile Memlûkler, ticarî yönden büyük kazanç sağlarken Ermeniler büyük darbe almıştır.

Anahtar Kelimeler: Memlûk Devleti, Küçük Ermenistan Krallığı, Sultan Kalavun, Kral III. Leon.

ARMENIANS AT THE PERİOD OF MAMLUK SULTAN QALAWUN

Abstract

Several state of wars had been realised to The Little Armenian Kingdom settled in Cukurova at the period of Sultan Qalawun. These attacks depends on the various reasons. First of all, Armenian had attacks to the lands of Mamluks and had plundered the country. Another reason was to widen and secure the Mamluk's trade network. As a result of the state wars, Sultan Qalawun had forced Armenians a contract on very hard conditions with his important victories. The contract had got big profits to Mamluk's trade however Armenians had had a big shock.

Key Words: Mamluk State, The Little Armenian Kingdom, Sultan Qalawun, King Leon III.

* Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
akkus_fatma@hotmail.com

Giriş

Sultan Kalavun 26 Kasım 1279 tarihinde Memlûk Sultanı olarak tahta oturdu. Kalavun'un saltanatının ilk yılları devletin emniyetini sağlamaya çalışmakla geçti. İlk olarak kendisinden önce sultan olan ve Kerek'e sürgün edilen Sultan Baybars (1260-1277)'in oğlu Berke'nin isyanı ile uğraşmak zorunda kaldı. Bu meselenin bertaraf edilmesinden sonra Dımaşk (Şam) valisi Şemseddin Sungur el-Aşkar'ın isyanı ile uğraştı. Sultan Baybars'ın yakın arkadaşı olan Sungur el-Aşkar, Dımaşk'ta bağımsız olmayı kafaya koymuş, bu hayalini gerçekleştirebilmek için ortam hazırlamaya ve fırsat kollamaya başlamıştı. Nihayetinde kendisini sultan ilan eden Sungur el-Aşkar, Dımaşk şehrinde bir hükümdar gibi tavır almaya başladı. Aralarında gerçekleşen savaşta Sultanın ordusu galip gelerek Dımaşk şehrine girdi. Bu sırada Sungur, Kalavun'dan barış talebinde bulunmuş, Kalavun dış düşmanlarından İlhanlılar ve Haçlıların büyük tehlike arz etmesi sebebiyle onun barış teklifini kabul etmiştir. İki taraf arasında 1281 yılında varılan anlaşmaya göre; Sungur'un Melik unvanını kullanmasına ve Antakya, Sahyûn ve Lazkiye beldelerinde valilik yapmasına izin verilmiştir (en-Nüveyrî, 2004, c. XXXI: 14; Ebû'l-Fidâ, 1997, c. II: 346; el-Makrîzî, 1957, c. I/III: 687-688; Surûr, tarihsiz: 25; Holt, 1999: 14).

Dâhilî meselelerinin hallinin ardından dış politikaya ağırlık veren Sultan Kalavun başta Haçlılar¹ ve İlhanlılar olmak üzere onların müttefiki Ermenilerle mücadeleye başladı. Memlûk kaynaklarında merkezlerinin Sis (Kozan) olması dolayısıyla "Bilad-ı Sis" olarak adlandırılan Ermeni ülkesi, günümüz coğrafyasında kabaca Çukurova bölgesine rast gelmektedir.

A. Ermenilerin Faaliyetleri

Sultan Kalavun'un 1279'da tahta geçmesinden sonra İlhanlılar, içinde Ermenilerin de bulunduğu bir orduyu Suriye'ye gönderdi. Bunun sebebi; İlhanlılara bağlı Küçük Ermenistan Krallığı'nın Memlûk saldırılarına maruz kalması, Ermeni ülkesinin tahrip edilmesi ve bizzat Ermeni Kralı III. Leon'nun İlhanlı Hanı Abaka'yı ziyaret ederek Memlûklere karşı yardım ricasında bulunması idi (Ersan, 2007: 210). Bunların yanında Kalavun'un sultanlığını tanımayan Dımaşk valisi Sungur el-Aşkar'ın, Abaka'yı Memlûk sultanına karşı savaşa kışkırtmasını da ayrı bir sebep olarak sayabiliriz (Baybars el-Mansurî, 2001, c. IX: 188; en-Nüveyrî, 2004, c. XXXI: 20; el-Makrîzî, 1957, c. I/III: 677-678; Abû'l-Farac, 1987, c. II: 606; Spuler, 1987: 86; Kanat, 2000: 95).

Bu yardım talebi üzerine Abaka, 1280 yılında kardeşi Mengü Temir komutasındaki İlhanlı ordusunu Ermeni Kralı III. Leon'un da yardımıyla Halep'e sevketti.

¹ I. Haçlı Seferi (1098) sonunda Haçlılar, Antakya Prinkepsliği, Urfa Kontluğu, Tarablus Kontluğu ve Kudüs Krallığını kurdular.

İlhanlı ordusu, Bagras, Derbsâk² ve Antep'i istilâ ederek, Ermenilerle birlikte 28 Ağustos 1281'de Halep'e girdi. Halkı kılıçtan geçirerek mallarını yağmaladı, cami ve medreselerini ateşe verdi (İbn ed-Devâdârî, 1971, c. VIII: 238; Abû'l-Farac, 1987, c. II: 606; Lane-Poole, 1969: 279; Stewart, 2001: 54). Burada iki gün süreyle kalan İlhanlılar, Sungur'un kendileriyle ortak hareket etmekten vazgeçmesi üzerine elde ettikleri yüklü ganimetlerle ülkelerine geri döndüler. Sultan Kalavun, Kahire'de oğlunu veliaht tayin ederek Suriye'ye doğru sefere çıkmışsa da onun gelişini haber alan İlhanlıların ülkelerine dönmeleri üzerine savaşacak bir güç bulamadan Mısır'a geri döndü (Baybars el-Mansurî, 2001, c. IX: 195; İbn ed-Devâdârî, 1971, c. VIII: 239; Ebû'l-Fidâ, 1997, c. II: 346; İbn Dokmak, 1999: 76-77; el-Makrîzî, 1957, c. I/III: 682-683). Bir keşif akını olarak görülebilecek bu İlhanlı saldırılarında halk büyük sıkıntı ve ızdırap yaşamış, İlhanlılar büyük ganimetlerle ülkelerine dönmüşlerdir (el-Makrîzî, 1957, c. I/III: 682).

İlhanlı hükümdarı Abaka bu olaydan bir yıl sonra 1281'de Mengü Timur'un komutasında büyük bir ordu hazırlayarak Suriye'ye geldi. Abaka'nın oluşturduğu bu ordu seksen bin kişi idi. Bunun elli bini İlhanlılardan, geriye kalan otuz bini Gürcü, Rum, Frenk ve Kral Leon'un emrindeki Ermenilerden oluşuyordu (Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, 1961: 76; Baybars el-Mansurî, 2001, c. IX: 203; en-Nüveyrî, 2004, c. XXXI: 21; el-Makrîzî, 1957, c. I/III: 692; Lane-Poole, 2001: 279; Steward, 2001: 54; Sümer, 1989: 183).

Kalavun'un İlhanlılara karşı hazırladığı ordu Türkmen ve Arap emirler ve bunlara bağlı askerlerden oluşuyor ve sayıları da seksen bini buluyordu. Nihayetinde iki ordu karşılaşmış, ilk başta Memlûkler bir darbe almışsa da 29 Ekim 1281'de İlhanlılara karşı üstün gelmişlerdir (Baybars el-Mansurî, 1987: 100-101, 106; Ebû'l-Fidâ, 1997, c. II: 348; İbn Dokmak, 1999: 78; en-Nüveyrî, 2004, c. XXXI: 24-25; el-Makrîzî, 1957, c. I/III: 694-695; Spuler, 1987: 86; Holt, 1995: 19; Holt, 1999: 104; Lane-Poole, 2001: 279; Stewart, 2001: 54; Sümer, 1969: 56). İlhanlılara yardım eden Ermeniler bir taraftan kaçarken bir taraftan da Memlûk paraları ve eşyalarını ganimet olarak alıp, ülkelerine götürmüşlerdi (el-Makrîzî, 1957, c. I/III: 692-694; Abû'l-Farac, 1987, c. II: 608).

Memlûklerin bu zaferinin ardından Halep geri alındı. İlhanlılar çok kayıp verdi. Mengü'nün de bulunduğu pek çok İlhanlı askeri Sultan Kalavun'un görevlendirdiği emirler tarafından Fırat Nehri'ne kadar kovalandılar. Bunlardan birçoğu aceleyle nehri geçmek isterken boğuldu. Geride kalan İlhanlı askerleri de Bire (Birecik) ahalisi tarafından yok edildi (el-Makrîzî, 1957, c. I/III: 698; İbn Tagrıbirdî, 1992, c. VII: 261). İlhanlı ordusundaki Ermeni askerlerinin önde gelenlerinin de

² Antakya'nın kuzeyinde yer alan ve Antakya'yı İskenderun'a bağlayan Belen Geçidi'ni koruyan kalelerdir.

içinde bulunduğu bin beş yüz atlı ise Bagras'a doğru yöneldi. Bunlar da bozguna uğratıldı. İçlerinden ancak yirmi kişi kaçmayı başardı (el-Makrîzî, 1957, c. I/III: 698).

Sultan Kalavun, zaferden sonra Dımaşk'a geçmiş, bir müddet burada kaldıktan sonra 1282 senesinde Mısır'a dönmüştür. Abaka bu savaşla birlikte geçmişte atalarının yaşatmış olduğu zaferleri tekrar tazelemeyi istemiş, amacı ve idealleri doğrultusunda büyük çabalar harcamıştı. Fakat uğradığı bu başarısızlığa dayanamamış olarak kısa süre sonra 1282 senesi içinde ölmüştür (Hetum, 1946: 19; Baybars el-Mansurî, 2001, c. IX: 232; Ebû'l-Fidâ, 1997, c. II: 348; Abû'l-Farac, 1987, c. II: 609; Sümer, 1969: 56).

Elde edilen bu başarı ve ardından Abaka'nın ölümü yıllardır süregelen Memlûk-İlhanlı çatışmasının sükûnete kavuşmasına sağlamış, İslâm dinine girip Ahmet adını alan ve Müslümanlara karşı son derece hoşgörülü bir politika izleyen Abaka'nın kardeşi Teküder'in İlhanlı tahtına oturmasından sonra (1282) iki taraf arasındaki münasebetler düzelmeye başlamıştır. İki sene sonunda (Eylül 1283) tahtı Abaka'nın oğlu Argun'a bırakmak zorunda kalan Ahmed Teküder 17 Ağustos 1284'de öldürüldü. Argun Han döneminde (1284-1291) dış politikada huzur hüküm sürmüştü, Memlûk-İlhanlı münasebetleri sakin bir döneme girmiştir (Sümer, 1969: 58-62; Sümer, 1989: 190).

B. Ermeniler Üzerine Düzenlenen Seferler

Sultan Kalavun, İlhanlılara bağlı ve her fırsatta Memlûklere karşı İlhanlıların yanında yer alan Ermeni kralını cezalandırmak için Ermeniler üzerine bir ordu göndermeye karar verdi. Kendisi, sultan olmadan önce 1277 senesinde Ermeniler üzerine gönderilen orduya komutanlık etmişti. Bu sebeple Ermenileri ve buldukları coğrafyayı iyi tanıyordu.

Memlûk ordusu çıktığı bu seferde ilk olarak 1283 yılının Mayıs ayında Gerger Kalesi yakınlarında, Âmid kalelerinden biri olan Kuteybe ve daha sonra Kâhta Kalelerini fethetti (Baybars el-Mansurî, 2001, c. IX: 262-263; Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, 1961: 27-29; el-Makrîzî, 1957, c. I/III: 714; en-Nüveyrî, 2004, c. XXXI: 26-27). Bu kaleler Kuzey Suriye'nin korunması için stratejik öneme sahipti. Ardından Sultan Kalavun 1283'de Halep valisi Karasungur el-Mansurî'ye, Ermeniler üzerine bir kuvvet göndermesini emretti. Bunun üzerine büyük emirlerin de içinde bulunduğu bir kuvvet Çukurova'ya gönderildi (Baybars el-Mansurî, 2001, c. IX: 231; Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, 1961: 30-31; en-Nüveyrî, 2004, c. XXXI: 27; el-Makrîzî, 1957, c. I/III: 716; Irwin, 1986: 68).

Memlûk askerleri yolda rastladıkları ve Ayas Limanı³’ndan hareketle Anadolu’ya gitmekte olan iki yüz develik bir ticaret kervanını yağmalayarak (Baybars el-Mansurî, 2001, c. IX: 247) Ayas’a yöneldiler. Fakat burada halkın direnişiyile karşılaştılar. Bu şehrin halkı, Memlûk birliklerine karşı koymakla Ayas’ın düşmesini zorlaştırırken, bu direniş karşısında birlikler de şehre yanaşamıyorlardı. Bir müddet burada karargâh kurulup ikamet edildikten sonra Memlûk kuvvetleri halkın üzerine şiddetli bir şekilde saldırdılar. Bu taarruz ile birlikte Ayas’a giden yol açıldı, şehre giren askerler burayı tahrip ettiler (Muhyiddin b. Abdi’z-Zâhir, 1961: 31; el-Makrîzî, 1957, c. I/III: 716). Bu gelişmelerden sonra Ermenilerin başkenti Sis’e yakın bir yerde geceleyen askerler, sabah olunca şehirdeki bir geçidin yakınına doğru harekete geçerek, hedefleri olan Sis şehrine keşif birlikleri yolladılar. Daha sonra da sefere devam ederek İskenderun geçitlerine kadar ulaştılar.

Bu gelişmeler üzerine tedirgin olan III. Leon elindeki Sis kuvvetlerine destek amacıyla çeşitli yerlerden yardım talebinde bulundu. Bir müddet sonra Ermeni Kralının kuvvetlerinin de İskenderun’a ulaşmasıyla Memlûkler, kaynaklarda “Bâb-ı İskenderun” olarak geçen Sakal Tutan Geçidi yakınlarında, arkadan gelmiş olan Ermeni ordusuna saldırarak onları bozguna uğrattılar (Baybars el-Mansurî, 2001, c. IX: 248; Muhyiddin b. Abdi’z-Zâhir, 1961: 31-32; en-Nüveyrî, 2004, c. XXXI: 27; el-Makrîzî, 1957, c. I/III: 716). Memlûkler kaçanları Payas ve Tell Hamdun’a kadar kovaladılar. Buradan geri dönerken de karşılaştıkları başka bir Ermeni topluluğunu yenerek, atlarını aldıktan sonra akınlarını Ceyhan Nehri’ne kadar götürüp zengin ganimetlerle geri döndüler (Muhyiddin b. Abdi’z-Zâhir, 1961: 32; el-Makrîzî, 1957, c. I/III: 716; Sümer, 1963: 12; Turan, 1984: 585). Memlûk tarihçilerinden Baybars el-Mansurî’nin kaydına göre, Memlûk askerleri akınlarını Antep’e kadar götürmüş, burayı mancınıklarla dövdükten sonra halkın aman istemesi üzerine mal karşılığında aman vermişlerdir (Baybars el-Mansurî, 1987: 109).

1283 yılında Ermenilere ait olan et-Tînî kalesi üzerine de Memlûk birlikleri gönderildi. Bu kale işlek ticaret yolu üzerinde bulunuyordu. Burada ikamet eden bir grubun yolları bozduğu ve tahrip ettiği şeklindeki haberler Sultan Kalavun’a ulaşmıştı. Buradan gelen şikâyetlerin günden güne artması üzerine Kalavun bunu bir fırsat olarak addetti ve Halep valisine haber göndererek buraya sefer yapılmasını emretti (Muhyiddin b. Abdi’z-Zâhir, 1961: 67). Bunun üzerine Halep valisi Emir Şemseddîn Balaban eş-Şemsî komutasındaki bir kıta askeri et-Tînî kalesine gönderdi (Muhyiddin b. Abdi’z-Zâhir, 1961: 67). Halep askerleri ganimet arzusu ve cihat coşkusuyula burayı almak hevesi içindeydiler. et-Tînî yakınına ulaştıkları za-

³ Ayas Limanı, İskenderun Körfezi’nin batı kıyısında yer alan önemli bir limandı. Günümüzde Yumurtalık olarak isimlendirilmiştir. Ayas Limanı özellikle Haçlı kontluklarının çöküşünden sonra doğunun en önemli ticarî limanı idi.

man savaş disiplini içine giren askerler kaleyi kuşattı ve mancınıklarla et-Tînî'nin burçlarını ve duvarlarını dövmeye başladı. Kaledekiler daha fazla direniş göstermeden aman dileyip barış istediler. Anlaşmak üzere kaleden iki kişi indi ve et-Tînî halkının canlarına karşılık 17 bin dirhem fidye miktarı belirlendi. Bunun bin dirhemi teslim edilirken kalan meblağının yerine de birkaç rehine verildi (Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, 1961:67; Baybars el-Mansurî, 1987: 109). Fakat et-Tînî kalesindeki bir grubun hileye başvurması neticesinde kaleyle olan irtibat kesildi. Bunun üzerine ordu kuşatmaya devam etti. Kalede kimsenin yaşamasına imkan verilmeyecek bir şekilde et-Tînî kalesi mancınıklarla harap edildi. Ermenilerin burayı yeniden kullanmalarını engellendi. Böylece kervanlar Halep'e yönlendirildi (Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, 1961: 67).

C. Memlûk-Ermeni Barış Antlaşması

Ermeni kralı III. Leon, sıklaşan Memlûk akınları dolayısıyla ülkesinin geleceği hakkında endişe ediyordu. Nitekim yardım alacağı Antakya Princepsliği 1268'de Memlûk Sultanı Baybars tarafından ortadan kaldırıldığı gibi Abaka Han'ın ölümünden sonra İlhanlı yardımı da kesilmişti. Memlûk akınları da Ermeni Devleti'nin askerî ve ticarî kuvvetinin zayıflamasına sebep olmuştu. Bunun üzerine çaresiz kalan Kral, Sultan Kalavun ile anlaşma yollarını aramaya başladı.

Sultan Kalavun, 1285 yılında Hospitalier şövalyelerinin elinde bulunan Tarablus Kontluğu'nun kuzeyindeki Merkab Kalesi'ni kuşatırken Ermeni Kralı, Kemendur adlı sözcüsünün başında bulunduğu bir elçilik heyetini barış talebinde bulunmak üzere Sultana gönderdi. Kalavun, Ermeni kralından gelen bu elçilere başta rağbet etmedi. Elçilerin, Sultan ile görüşme talepleri sürekli olarak ertelendi (Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, 1961: 92; Steward, 2001: 56). Fakat daha sonra Kemendur'un girişimleri sayesinde huzura kabul edilen elçiler beraberlerinde getirdikleri kıymetli kumaşlar ve gümüşlerden oluşan hediyeleri Kalavun'a takdim ettikten sonra III. Leon'un sultana hitaben yazmış olduğu mektubu okumaya başladılar. Ermeni Kralı mektubunda pişmanlığını dile getiriyor, özrünün kabul edilmesini talep ediyordu (Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, 1961: 93).

Bu özür üzerine Sultan Kalavun, barış için bazı şartlar öne sürdü. Uzun süredir Ermenilerin elinde bulunan Behisni (Besni) ve Maraş kalelerinin teslim edilmesini istedi (Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, 1961: 93). Elçiler, Onun bu isteğini Krala bildirmek üzere döndüler. Onların ardından Sultan da Humus'a geldi. Burada bulunduğu sırada Ermeni kralının elçileri çok sayıda değerli hediyelerle tekrar huzura geldiler. Kralın Behisni ve Maraş'ın teslimini kabul etmediğini, buna karşılık her yıl yüklü miktarda vergi ödemeyi taahhüt ettiğini bildirdiler. Neticede 7 Haziran 1285 tarihinde antlaşma yapıldı (Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, 1961: 92-103; Irwin, 1986: 69; Har-El, 1995: 31; Holt, 1995: 92; Sümer, 1963: 12).

Dönemin Memlûk tarihçilerinin “mübârek sulh” diye nitelendirdikleri bu anlaşma ile birlikte iki taraf arasında bir sükûnet dönemi başladı. Akdedilen bu anlaşma ile Memlûk Devleti’nin hazinesi bir hayli genişledi ve zenginleşti (Muhyiddin b. Abdi’z-Zâhir, 1961: 93; Irwin, 1986: 69). Bu antlaşma Memlûkleri, sadece Ermenileri haraca bağlamaları yönünden değil aynı zamanda ticarî yönden de çok rahatlatmıştı. Böylece gerek tüccarlar rahatlıkla ticaret yapacak, yollarda bir sıkıntı yaşamayacaklar ve gerekse de karayolunun yanında deniz yolları özellikle Ayas Limanı kullanılarak uluslararası mal ve köle dolaşımı rahatlıkla yapılabilecekti. Ticari mal olarak sadece tüccarların transit yollarda taşıdıkları mallar değil bunun yanında Çukurova’nın zengin yer altı ve yerüstü nimetleri olan kereste ve demir ticareti de yapılabilecekti. Nitekim kereste ve demir Memlûk donanmasının inşası için gerekliydi.

Yapılan antlaşmanın ne kadar ağır olduğu hakkında, dönemin önde gelen Memlûk tarihçisi İbn Abdi’z-Zâhir, “Ermeni ülkesi alınıp mamur edilse ancak bu kadar gelir elde edilebileceğini” yazmıştır (Muhyiddin b. Abdi’z-Zâhir, 1961: 93).

Ermenilerin iç çekişmeler ve bazı baronların ayaklanmalarıyla meşgul olduğu bir dönemde İlhanlılardan ciddi bir yardım alamamaları Karaman Türkmenlerine de Çukurova’ya yeni bir akın düzenleme imkânı verdi. Ermeni beldelerine giren bu Türkmenler, Tarsus’u işgal etmeyi başardılar. Ancak Ermeni Kralı III. Leon, bu durumu Argun Şah’a şikâyet edince İlhanlı birlikleri ile Sultan II. Gıyaseddin Mesud (1284-1296- I. Sultanlığı) ve Sahip Ata birlikte Karamanlılara karşı harekete geçtiler. Bu müttefik kuvvetler 1288 yılı başlarında Larende şehrini ve Karaman ülkesini tahrip ettiler (Cahen, 1979: 288-289; Turan, 1984: 590).

Ermenilerle imzalanan barışın uzun süre devam etmediği, Kral Leon’un ölümünden sonra yeni kral olan II. Hetum’un Kalavun’un Tarablus fethinde olduğu sırada (1289), bir Ermeni elçisini Sultan Kalavun’a göndermesi ve sultandan merhamet dilemesinden anlaşılmaktadır. Bunun için Sultan Maraş ve Behisni’nin teslimi ile daha önce yapılan antlaşma gereğince ödenmeyen yıllık verginin gönderilmesini talep etti (en-Nüveyrî, 2004, c. XXXI: 106; el-Makrîzî, 1957, c. I/III: 748; Stewart, 2001: 72). Sultan gelen elçileri beraberlerinde pek çok hediye ile gönderdi. Ermeni kralından gelen cevapta ise yıllık verginin kabul edildiği ancak Maraş ve Behisni’nin teslim edilmeyeceği cevabı gelince antlaşma isteği sonuçsuz kaldı (en-Nüveyrî, 2004, c. XXXI: 106; el-Makrîzî, 1957, c. I/III: 748; İbn ed-Devâdârî, 1971, c. VIII: 299-300; Irwin, 1986: 76; Stewart, 2001: 73; Kanat, 2000: 95). Kalavun’un buna karşılık bir cevap verememesindeki en önemli muhtemel sebep bu sırada Akka’da Haçlılarla mücadele halinde olması idi.

Sultan Kalavun, Tarablus’un fethinden sonra Akka’yı fethetmek için yola çıktığı sırada 10 Kasım 1290 tarihinde vefat etti (Baybars el-Mansurî, 2001, c. IX: 286; en-Nüveyrî, 2004, c. XXXI: 111-112; el-Makrîzî, 1957, c. I/III: 754-755; İbn

Dokmak, 1999: 83-84; Hetum, 1946: 19; Kopruman, 2002: 107). Vefatından önce O, Akka'ya karşı sefer yapacağını saklamamıştı. Hatta bunu yazdığı bir mektupla Ermeni Kralına bildirmişti. Fakat kısa bir müddet sonra sefer esnasında hastalanmış, ölüm döşeginde oğlundan bu seferi devam ettireceğine dair de söz almıştı (İbn ed-Devâdârî, 1971, c. VIII: 320-321; Holt, 1995: 23).

Sonuç

Ermeniler'in Çukurova'daki varlıkları Memlûklerin düşmanı olan Haçlılar ve İlhanlılar gibi etraflarındaki devletlerden aldıkları desteğe bağlı idi. Memlûkler, 1375 yılında Sis'i ele geçirerek Ermenilerin Çukurova'daki siyasi varlığına son verdiler. Bu süreçte Memlûk sultanları Baybars ve Kalavun Haçlılar üzerine defalarca sefere çıkarak onların işgal ettikleri pek çok şehir ve kaleyi bir bir ele geçirdiler. Ardından İlhanlılarla girdikleri mücadelelerden de galip ayrılarak Suriye'de Memlûk hâkimiyetini pekiştirdiler. Neticede Haçlı ve İlhanlı desteğinden mahrum kalan ve iktisadi yönden de buhran yaşayan Ermeniler bölgenin hâkimi Memlûkler karşısında tutunamayarak yıkıldı. Memlûkler bölgeyi tamamen fethettikten sonra Müslüman topraklarına zarar vermemek şartıyla Ermenilere bölgede varlıklarını devam ettirme imkânı verdi. Üstelik kendi kiliseleri ve din adamlarına dokunulmamış ve ibadetlerinde özgür bırakılmışlardı. Memlûkler tarafından bölgede kurulan bu nizam Osmanlıların bölgeyi ele geçirmesinden sonra düzenledikleri kanunnâmelerle de devam ettirilmiştir.

KAYNAKÇA

BAYBARS EL-MANSURÎ, *Kitab et-Tuhfet el-Mulûkiyye fî Devlet et-Türkiyye, Tarih-i Devlet el-Memâlik el-Bahriyye fî Fetretü min 648-711 h.*, (Tah. Abdulhamid Salih Hamdân), Kahire, 1987.

-----, *Zübdet el-Fikre fî Tarih el-Hicre*, (Tah. Zebide Muhammed Ata), c. IX, yer yok, 2001.

CAHEN, Cloude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul, 1979.

EBÛ'L-FİDÂ, el-Melik el-Müeyyed, *Tarih-i Ebî Fidâ, el-Musemma el-Muhtasar fî Ahbâr el-Beşer*, c. II, (Tah. Mahmud Deyyûb), Lübnan, 1997.

EL-MAKRÎZÎ, Takiyyüddin Ahmed b. Ali, *Kitab el-Sulûk li-Ma'rifeti Düvel el-Mulûk*, (Tah. Muhammed Mustafa Ziyade), Kahire, 1957.

EN-NÜVEYRÎ, Şehabeddin Ahmed b. Abdulvehhab, *Nihâyet el-Ereb fî Funûn el-Edeb*, c. XXX-XXXI, (Tah. Necib Mustafa Fevvâz, Hikmet Küşlî Fevvâz), Beyrut-Lübnan, 2004.

ERSAN, Mehmet, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara, 2007.

GREGORY ABÛ'L-FARAC (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, c. I-II, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara, 1987.

HAR-EL, Shai, *Struggle For Domination in The Middle East, The Ottoman-Mamluk War 1485-1491*, Leiden-New York-Koln, 1995.

HETUM, *Gorigos Senyörü Hetum Vekayinamesi*, (terc. H. D. Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme, İstanbul, 1946.

HOLT, P. M., *Early Mamluk Diplomacy (1260-1290), Treaties of Baybars and Qalawun with Christian Rulers*, Leiden-New York-Köln, 1995.

-----, *Haçlılar Çağı, 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu*, (çev. Özden Arıkan), İstanbul, 1999.

IRWİN, Robert, *The Middle East in the Middle Ages, The Early Mamluk Sultanate 1250-1382*, Great Britain, 1986.

İBN EL-MANSURÎ, Ebî Bekr b. Abdullah, *Kenz ed-Dürer ve Câmi' el-Ğurer, ed-Dürre ez-Zekiyye fî Ahbâr ed-Devle el-Türkiyye*, c. VIII, (Tah. Ulrich Harman), Kahire, 1971.

İBN DOKMAK, *en-Nefhat el-Miskiyye fî ed-Devlet el-Türkiyye, Min el-Cevher es-Semin fî Siyer el-Hulefa ve el-Mulûk ve es-Selâtin (min sene 637 hatta sene 805)*, (Tah. Ömer Abdusselam Tedmurî), Beyrut, 1999.

İBN TAGRİBİRDÎ, Ebû Mehâsin Cemâleddin Yusuf, *en- Nücûm ez-Zâhire fî Mülûk Mısır ve el- Kâhire*, 16 cilt, (Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Lübnan, 1992.

KANAT, Cüneyt, "Memlûkler ve Çukurova", *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugün Adana: Köprübaşı*, Hazırlayanlar: Doç. Dr. Erman Artun- M. Sabri Koz, YKY, İstanbul, 2000, S. 93-107.

KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *Türkler*, c. V, Ankara, 2002, s. 99-126.

LANE-POOLE, Stanley, *A History of Egypt in the Middle Ages*, New York, 1969.

MUHYİDDİN B. ABDİ'Z-ZÂHİR, *Teşrif el-Eyyâm ve el-'Usûr fî Siret el-Melik el-Mansûr*, (nşr. Murad Kamil), Kahire 1961.

SPULER, Bertold, *İran Moğolları, Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, (çev. Cemal Köprülü), Ankara, 1987.

STEWART, Angus Donal, *The Armenian Kingdom and The Mamluks War and Diplomacy During the Reigns of Het'um II (1289-1307)*, Leiden-Boston-Köln, 2001.

SURÛR, Muhammed Cemaleddin, *Devlet Benî Kalavun fî Mısır, el-Hâlet el-Siyasiyye ve el-İktisadiyye fî Ahdihâ bi-Vech-i Hâs*, Kahire, tarihsiz.

SÜMER, Faruk, “Çukur-ova Tarihine Dâir Araştırmalar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. I, Ankara, 1963.

-----, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. I, 1969, s. 1-147.

-----, “İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir”, *Bellekten*, C. LIII, S. 206, Nisan 1989.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1984.